

'Een mooi schip vis' en andere kwesties

Over de beroepswereld van kottersvissers

Rob van Ginkel

1 Inleiding

'Het was een mooi beroep, een prachtig beroep ... Dat is het nog wel, maar met al die regels is het een heel stuk minder dan vroeger geworden.' In zijn nettenschuur mijmert de Texelse kottereigenaar Henk over de dagen dat vissers nog 'vrije jongens' waren, die ongehinderd de Noordzee konden afschuimen op zoek naar buit. Ofschoon hij pas vijfenveertig jaar is, vaart hij zelden meer mee op de *Deo Volente*. Hij regelt als 'walkapitein' allerlei zaken voor het visserijbedrijf. Sinds kort is zijn zoon Hans van tweeëntwintig mede-eigenaar en schipper. 'Die jonge jongens kunnen beter omgaan met de spanning [van controles]', aldus Henk. 'Zij zijn ermee opgegroeid, terwijl wij aan de vrijheid gewend waren en van de ene op de andere dag te maken kregen met allerlei regeltjes en controles.'¹

Zulke ontboezemingen hoorde ik tijdens antropologisch onderzoek in twee vissersgemeenschappen op Texel (Oudeschild en Oosterend) met enige regelmaat van de generatie schipper-eigenaars die vanaf het midden van de jaren zeventig te maken kreeg met de grote omwenteling in de visserijsector: de introductie van de quotering en het na verloop van tijd steeds strenger wordende toezicht op de naleving van wetten en regels. Zij spreken in dit verband doorgaans in termen van 'voor' en 'na' en hun perceptie op het beroep is door deze cesuur navenant getekend. Jongere vissers hebben daar echter weinig last van: ondanks de uitgebreide regelgeving en controles waarderen zij de beroepswereld waarvan zij deel uitmaken.

In dit essay wil ik iets laten zien van de werkwereld van kottersvissers, in het bijzonder hun beroepscultuur en de identiteit die zij daaraan ontlelen. Ik zal dat doen door vissers zélf tamelijk uitgebreid aan het woord te laten over een aantal zaken die in hun metier een belangrijke rol spelen. Het gaat me vooral om de 'threads from which the fabric of occupational identification is woven' (Becker en Carper 1956, 341). Ik zal aandacht schenken aan de houding van vissers tegenover de te loorgang van het *mare liberum* en degenen die daarbij in hun ogen een belangrijke rol hebben gespeeld: biologen en ambtenaren. Daarna ga ik in op de vooraanstaande rol die schippers vervullen bij de visvangst en het prestige dat zij daaraan kunnen ontlelen. Schippers waarderen de onderlinge competitie en proberen elkaar

vaak de loef af te steken, maar moeten toch een balans tussen concurrentie en collegialiteit zien te bereiken. Het is echter vooral de interactie tussen schipper en bemanning die het succes van een visreis bepaalt, zoals ik in een volgende paragraaf zal aantonen. Daarbij is een specifieke wijze van beloning – het maatschapscontract – een belangrijke factor, net als het feit dat bemanningen doorgaans uit een kern van verwanten bestaan. Het gaat hier om karakteristieken die niet alleen op Texel of in Nederland van toepassing zijn, maar – zoals in mijn slotbeschouwing zal blijken – ook in vissersgemeenschappen elders in de wereld. Daarmee is de vraag aan de orde, waaraan deze overeenkomsten toegeschreven moeten worden. Voordat deze kwesties aan bod komen, zal ik eerst kort enkele belangrijke naoorlogse ontwikkelingen in de sector van de Nederlandse zeevisserij schetsen.

2 Van expansie naar beheersing

Na de Tweede Wereldoorlog gingen Nederlandse vissers met een sterk uitgedunde en zwaar gehavende vloot weer aan de slag. Na enkele moeizame beginjaren groeide en bloeide de visserij als nooit tevoren. Tussen 1951 en 1971 was er sprake van een vertienvoudiging van het totale motorvermogen in de Nederlandse kottervisserij tot ruim 250.000 pk. Ook op Texel was er sprake van zulke trends. Daar groeide de vloot in de tweede helft van de jaren zestig bijvoorbeeld van 35 naar 49 kotters, terwijl het motorvermogen steeg van 7500 pk naar 19.000 pk. Vooral de toepassing van de boomkor- of bokkennisserij voor de platvisvangst vanaf het eind van de jaren vijftig maakte uitbreiding en vernieuwing van de Nederlandse vissersvloot mogelijk. De boomkorvisserij was van meet af aan uiterst succesvol (vgl. De Boer 1980). Ze is een vorm van bodemvisserij, gericht op de vangst van platvissoorten zoals tong en schol. De twee netten worden aan stuur- en bakboordzijde uitgezet en opengehouden door een stalen boom van maximaal twaalf meter, waaraan een net (de kor) is bevestigd. Elk net is aan de voorzijde voorzien van zware kettingen ('wekkers'), die de platvissen opschrikken, waardoor ze makkelijker gevangen kunnen worden. De vissers ontdekten al snel, dat met zwaarder vistuig meer gevangen kon worden. Daarvoor waren echter krachtiger motoren nodig en die werden dan ook vlot aangeschaft.

Maar intussen namen sinds 1966 de vangsten enigszins af. Deze tendens duidde op een overcapaciteit en op een mogelijke overexploitatie van de visbestanden. Ettelijke kottervisserij maakten zich over deze ontwikkelingen ernstige zorgen. Zij vreesden vooral dat vissers elkaar en zichzelf in de 'pk-race' kapot zouden concurreren, maar ook dat de tongstand bij een steeds toenemend machinevermogen ten slotte zou worden uitgeroeid. Binnen de Nederlandse Vissersbond bestonden in 1971 plannen om het motorvermogen aan een maximum van 800 pk per schip te binden. Deze plannen bleken niet haalbaar, omdat al veel vissers over een vaartuig met meer pk's beschikten. Voorstellen om een limiet van 1000 pk in te stellen, haal-

den het twee jaar later evenmin. Tijdens een visserijbijeenkomst in februari 1972 in de Volkshogeschool te Bergen benadrukte de Vissersbond nog eens, dat de vissers bezig waren elkaar en zichzelf uit de markt te prijzen; de overheid zou regelend op moeten treden. Maar de overheid had de ontwikkeling naar steeds grotere schepen door het verstrekken van premies in het kader van de WIR (Wet op de Investeringsrekening) juist sterk gestimuleerd en wilde niet meewerken aan een pk-beperking. Bovendien waren in verband met het fiscaal beleid van de overheid herinvesteren in nieuwe schepen voor vissers voordelig. Ook dit stimuleerde de expansie van de vloot en het motorvermogen. Het ministerie van Landbouw en Visserij meende dat een 'verdelende rechtvaardigheid' via een pk-stop tot weer andere problemen zou leiden. In plaats daarvan zag het meer in een visverbod in een bepaald gebied gedurende een bepaalde tijd. Dit zou evenwel in EEG-verband moeten gebeuren.

Binnen de in 1959 opgerichte Noordoost-Atlantische Visserij Conventie (NOAVC), waarvan Nederland deel uitmaakte, zon men ook op maatregelen die overbevissing moesten tegengaan. Aan de vrije toegankelijkheid van de zee kwam in 1975 een eind, toen op enkele vissoorten, waaronder de voor Nederlandse vissers belangrijke tong en schol, een quoteringsysteem werd ingesteld. Er werd een totaal toegestane vangst (*total allowable catch* of TAC) berekend, waarvan elke lidstaat op grond van 'historische rechten' een deel kreeg. Zo kon Nederland beschikken over ruim 70% van de TAC voor tong en over bijna 40% van die voor schol. Deze soorten vertegenwoordigden ongeveer tweederde van de totale waarde van door Nederlandse vissers aangevoerde vis. Op grond van hun vangsten in enkele voorgaande jaren kregen Nederlandse tong- en scholvissers een individueel kwantum toebedeeld. De Europese Gemeenschap nam de vaststelling van TAC's al snel over van de NOAVC, al duurde het nog tot 1983 vooraleer er een gemeenschappelijk visserijbeleid van de grond zou komen.

In verband met de quoteringsysteem vreesden veel Nederlandse vissers in de bijstand te zullen belanden. De eerste berichten over een noodzakelijke sanering van de vissersvloot verschenen in het midden van de jaren zeventig. De overheid stelde een Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de visserij in. Mede door de gevolgen van de oliecrisis en de daaropvolgende economische malaise, was de sfeer uiterst pessimistisch. In eigen kring ontstond verdeeldheid over de financiële compensatie voor bedrijven die door de quoteringsproblemen zouden komen. De grotere en kleinere vissers stonden daarbij tegenover elkaar, hetgeen na enige tijd leidde tot een scheuring in de Vissersbond; in 1977 werd door de grote bedrijven een Federatie van Visserijverenigingen opgericht. De zorgen die kottersvissers zich aanvankelijk over de quoterings- en controlemaatregelen maakten, verhinderden evenwel niet dat zij in hun bedrijfstak bleven investeren, daarbij geholpen door WIR-premies, de beschikbaarheid van onbelaste brandstof en ruime kredietmogelijkheden bij banken: 'Wie niet investeerde kwam achter te liggen en verloor de race' (Dubbink e.a. 1994, 32). De 'papierse vangstrechten', waarvoor vissers zo beducht waren

geweest, maar die zij 'om niet' hadden verkregen, bleken opeens een aanzienlijke economische waarde te vertegenwoordigen. Zij konden daarop kapitaliseren. Na het midden van de jaren zeventig namen zowel het aantal schepen als de motorvermogens – en daarmee ook de vangstcapaciteit – toe, terwijl de invoering van quoteringsmaatregelen juist had beoogd deze te verminderen. In 1977 telde de Nederlandse kottervloot bijvoorbeeld nog 495 schepen met een totaal motorvermogen van 325.000 pk, een decennium later was het aantal kotters gestegen tot 611 met een motorvermogen van totaal 580.000 pk en bemand door 3036 opvarenden. Schepen van meer dan 2000 pk waren geen uitzondering meer.

De periode van snelle expansie van de visserij werd gekenmerkt door tal van berichten over vangstovertreedingen, grijze en zwarte handelscircuits en gebrekkige handhaving van de regels door de Nederlandse overheid. Vooral buitenlandse overheden begonnen harder op te treden tegen Nederlandse vissers die bepaalde beperkende maatregelen overtraden. Zo werden begin jaren tachtig nogal eens Nederlandse kotters opgebracht door Britse of Duitse autoriteiten in verband met het vissen in territoriale wateren of met te kleine maaswijdten. Het imago van vissers veranderde drastisch. Waren zij lange tijd beschouwd als lieden die door noeste arbeid in hun bestaan wisten te voorzien, nu werden ze steeds vaker afgeschilderd als onverantwoordelijke en nietsontziende egoïsten, die bij het nastreven van hun eigenbelang de natuurlijke hulpbronnen van de zee plunderden.² De roep om hardere maatregelen tegen vissers die willens en wetens de wet overtraden, klonk steeds luider. Ook het ministerie van Landbouw en Visserij kwam onder vuur te liggen, vooral omdat het op de hoogte zou zijn van het ontduiken van quoteringsmaatregelen. Onder deze druk probeerden politici krachtiger maatregelen af te dwingen, maar ze waren daarin weinig succesvol. De visserijsector zelf bleef op negatieve wijze in het nieuws komen. In 1988 bijvoorbeeld, wisten vissers uit Arnemuiden en Vlissingen de aandacht van de Nederlandse media op zich gericht, nadat zij met de AID hadden gevochten en een voertuig van de inspectiedienst in brand hadden gestoken. Bovendien werden de tongquota in de tweede helft van de jaren tachtig flink naar beneden bijgesteld, waardoor weer meer tong grijs en zwart werd aangevoerd. Voor bewindslieden leek de sector louter kopzorgen mee te brengen. In 1990 leidden de voortdurende vangstoverschrijdingen en het onvermogen van de overheid om daaraan een eind te maken zelfs tot het aftreden van minister Braks.

Inmiddels lijkt de rust aan het visserijfront te zijn teruggekeerd. Onder druk van de Europese Unie is sinds 1985 serieus werk gemaakt van de sanering van de Nederlandse kottervloot om de overcapaciteit te reduceren. Het maximaal toegestane motorvermogen voor nieuwe schepen is teruggebracht tot 2000 pk en de Nederlandse overheid heeft via een vergunningenregeling paal en perk gesteld aan de groeiende vlootcapaciteit. Bijgevolg is ook het aantal opvarenden drastisch afgenomen. Waren er in het midden van de jaren tachtig nog ruim zeshonderd kotters met bijna drieduizend opvarenden, momenteel zijn die aantallen respectieve-

lijk vierhonderd en negentienhonderd. In diezelfde periode is het totale motorvermogen van de kottervloot gedaald van ruim 500.000 pk naar ruim 400.000 pk.³ Naast deze vergaande sanering besloot de overheid de visserij verder aan banden te leggen, omdat ze een eind wilde maken aan de illegale vangsten. Braks' opvolger, Bukman, stelde daarvoor twee commissies in: de commissie Mok en de commissie Biesheuvel, die beiden in 1992 rapporteerden. Mok adviseerde de minister om aan alle schepen een beperking van het motorvermogen op te leggen. Deze vergaande maatregel hield Bukman als 'de stok van Mok' achter de hand, terwijl hij de kottervissers de kans gaf om zelf orde op zaken te stellen op grond van door de commissie-Biesheuvel in haar rapport *Beheerst vissen* (1992) uitgewerkte plannen.

Die kans werd door de sector met beide handen aangegrepen. In 1993 is een nieuw systeem van quotabeheer ingevoerd, gebaseerd op de door Biesheuvel gedane voorstellen. Die behelzen onder andere een planning van de visvangst gebaseerd op een samenwerking tussen vissers, handelaren, verwerkers en overheid. Dit *co-management* regime, waarbij vissers in groepen coöpereren om hun gezamenlijk en individueel quotum te beheren, werkt tot nu toe naar wens. Bijna de gehele Nederlandse kottervloot – 97% – is bij een groep aangesloten. Er zijn acht groepen met een ledental dat varieert van vijftien tot meer dan honderd vissers. De groepsleden wisselen informatie uit, stellen visplannen op waardoor de aanvoer gespreid wordt en zijn overeengekomen een afslagplicht in te stellen. Vissers kunnen quota bijhuren of een deel van hun quotum verhuren. Hun voordeel is vooral dat ze door de spreiding van de aanvoer over het hele jaar hogere marktprijzen voor hun vis ontvangen; vóór de invoering van het Biesheuvel-regime probeerden vissers zo snel mogelijk hun quotum binnen te halen, waardoor de aanvoer van vis in het begin van het seizoen erg hoog was en de prijs laag. De sociale controle binnen en tussen groepen is sterk toegenomen in vergelijking met de oude situatie. De groepsbesturen beschikken over de mogelijkheid van sancties en met de opgelegde boetes kunnen ze gedupeerde vissers compenseren. Een eerste evaluatie in 1996 heeft uitgezeten dat zowel de bedrijfstak als de overheid positief staat tegenover dit nieuwe systeem van visserijmanagement.

Met de hiervoor geschetste ontwikkelingen en maatregelen is de beroepspraktijk – en deels ook de beroepscultuur – van Nederlandse kottervissers ingrijpend veranderd. Van lieden die 'op hoop van zegen' hun netten konden uitwerpen waar en wanneer zij dat maar wilden, moeten ze nu een zorgvuldige planning maken en een uitgebreide administratie voeren. In wat volgt zal het zoeklicht op Texelse kottervissers zijn gericht. Het is van belang te weten dat het onderzoeksmateriaal van december 1989 tot maart 1991 is verzameld. Dit impliceert dat aan de houding van Texelse vissers jegens de Biesheuvel-groepen geen aandacht kan worden besteed en dat de verwijzingen naar quoterings- en controlemaatregelen die betreffen welke vóór 1991 in zwang waren. Het navolgende is daarmee goeddeels een beschrij-

ving van een historische situatie geworden, hetgeen in het bijzonder geldt voor de houding van vissers ten aanzien van overheidsinterventie en hun waardering voor het competitieve karakter van de visserij.

3 'De room is van de ketel'

De toenemende regulering van de visserij door nationale en supranationale overheden heeft dus diep ingegrepen in de activiteiten die vissers kunnen ontplooiën. Degenen die de periode van 'veel vrijheid en weinig regels' nog uit eigen ervaring kennen, zien daarnaar nostalgisch om en voelen zich door de regelgeving en het strengere toezicht daarop danig in hun autonomie beknot. 'De room is van de ketel' luidt een veel gebezigde kreet. Een vijftigjarige Texelse visser, eigenaar van een grote kotter:

'Soms wil ik geeneens meer naar de haven, dan word ik er zo ziek van. Vooral als je dan net weer een forse boete hebt gehad, dan zie je het soms helemaal niet meer zitten. Kijk, wij zijn nog aan het vrije leven op zee gewend, het wordt nog steeds niet goed begrepen dat dat niet meer zo is. Het is ook een zwaar leven, want rond je vijftigste moet je zorgen dat je je spulletjes voor elkaar hebt, dan moet je wat opzij gelegd hebben om de jaren tot je vijfenzestigste te kunnen overbruggen. Daar wordt geen rekening mee gehouden. Die dagen van steeds op en af, die zijn zo vermoeiend. Ik ben nu aan het afbouwen, ik wil wat meer thuis zijn. Ik mag graag aan boord zijn, dat doe ik met plezier, maar ik ben ook thuis met plezier. Maar goed, je wilt er ook bijhoren, de visserij doet je wat, ik ben er hartstikke trots op als die vloot in de haven ligt, en ook op mijn eigen kotter, dat is een *beauty*, ik ben er zo trots op als een ouwe aap. We hebben steeds gezorgd dat we alle nieuwe snufjes aan boord hebben. (...) Toen die quoterings er kwam en ze gingen strenger controleren, dat was balen. Soms kwam ik weken niet op de haven. Wij van onze leeftijd kunnen er niet mee omgaan. Ik hou niet van moeten rommelen, als we dan te veel vis aan boord hadden of zo, dan kneep ik 'm al als een ouwe dief voordat we in de haven kwamen. Maar die jongens die verblikken of verblauwen er niet van om een tong of gulletje [kabeljauw] weg te werken, ze groeien er nu mee op. Maar ik vind het geen goeie zaak, ik krijg al de zenuwen als ik er aan denk.'

Deze visie wordt beaamd door een generatiegenoot afkomstig uit Oosterend:

'Met die quoterings ben ik over de rooie geraakt. Als ik dan een week mee was geweest, dan moest ik er eigenlijk weer een week van herstellen. Ik kon bijvoorbeeld helemaal niet tegen de AID. Als je dan vrijdags moe binnenkwam en die gasten stonden al op de wal, dan raakte ik alweer over m'n toeren. Je moet niet vergeten dat je donderdagnacht als je er om een uur of één mee stopt, zo ongeveer de hele nacht in de weer bent tot je in de haven komt. Dan ben je ontzettend moe en sta je te tolleren op je benen en dan komt er zo'n gast aan boord, die z'n brood toch wel verdient, of ie jou nou bekeurt of niet. Het is een keer geweest dat er een leiding in de machinekamer kapot was en toen we in de haven van Den Helder waren, lag ik die te repareren. Toen komt er zo'n AID'er het trapje in de machine-

kamer af en zegt: "Schipper, ik zal je moeten bekeuren." Ik lag half onder die leiding met een grote bahco in m'n hand en ik werd zo kwaad, dat ik 'm z'n hersens ermee ingeslagen zou hebben. Ik heb nog nooit iemand zo snel die trap op zien lopen! Maar dan ben je natuurlijk helemaal verkeerd in de weer en dat beseft ik zelf ook best. Maar ik werd zo kwaad, dat ik mezelf absoluut niet meer in de hand had en ik een ongeluk zou zijn begaan. Later heb ik die man m'n excuus aangeboden, maar wel gezegd dat ie zoiets nooit meer moest doen. Hij zei ook dat ie dat [zomaar de machinekamer binnenkomen] niet had moeten doen. Maar ik verschoot van m'n eigen. Ik kon er niet meer tegen en vond dat ik aan de wal moest. Ik heb daarna ook een hele tijd in de ziektewet gelopen. (...) Dat had ook alles te maken met die quoterings en alle verscherpte maatregelen en controle. Ik kon er gewoon niet meer tegen. En toen was ik thuis ook niet meer te genieten, want dat wreekt zich daar. Mij ging het niet in de kouwe kleren zitten, ik trok het me verschrikkelijk aan, maar anderen hadden gewoon een bord voor hun kop en gingen er gewoon mee door, maar ik kon niet meer tegen dat liegen en bedriegen. Ik had er een verschrikkelijke hekel aan.'

Nog afgezien van de meer algemene problemen die vissers met regulering en controle daarop hebben, komen in deze interviewfragmenten enkele andere zaken naar voren. Ten eerste het verschil dat er in houding ten aanzien van 'rommelen' zou bestaan tussen de oudere en de jongere generatie, waarbij de laatste zich minder nerveus zou maken dan de eerste. De jongere vissers zijn echter ook opgegroeid met het idee dat vis gequoteerd is en dat zij daarmee te leven en te werken hebben. Zij toetsen hun ervaringen derhalve niet voortdurend aan een periode waarin alles kon en mocht. Ten tweede de perceptie van het werk aan boord als zwaar en vermoeiend. Hierbij is het van belang te weten dat kottervissers een soort continubedrijf uitoefenen, waarbij zij tijdens de vier of vijf etmalen die zij op zee zijn voortdurend in een ritme van bijvoorbeeld twee uur op, een uur af werken. Het arbeidsregime wordt bepaald door het uitzetten en halen van de netten en het 'strippen' [van ingewanden ontdoen] van de tong en schol. Daarna is er tijd om 'een bakkie te doen' en even te kooi te gaan. Zodra echter na een trek de bel gaat ten teken dat de boomkorren gehaald worden, schieten de vissers weer in het oliepak en begint alles van voren af aan. Slechts de maaltijden bieden enige afwisseling op de afmattende werkrouines en het monotone leven aan boord. Ten derde is er de trots van eigenaren op hun vaartuig, een trots die gefnuikt lijkt te worden door de groeiende kritiek waaraan vissers blootstaan. Als zelfstandige ondernemers hebben ze – daarin lange tijd gestimuleerd door de overheid – geprobeerd hun bedrijf steeds te moderniseren, maar nu worden ze daarop aangekeken. Hun trots gaat zo ver, dat zij een kotter niet als zomaar een stuk gereedschap beschouwen, maar als een extensie van zichzelf. Vandaar dat het ongenood en ongevaagd aan boord komen van buitenstaanders tot woedende reacties kan leiden: dit wordt gezien als een schending van het privé-domein.⁴ Ten slotte komt in het laatste interviewfragment een kritische houding ten opzichte van buitenstaanders die zich met het visserijbedrijf bemoeien, naar voren: AID'ers, ambtenaren en biologen ontvangen op gezette tijden hun

loon, terwijl vissers als zelfstandigen risico's nemen en hard moeten werken zonder dat zij weten wat dit gesappel zal opleveren.

'Ambtenaren', zo stelt een kottereigenaar, 'die maken jou het leven zuur, maar die verdienen hun brood toch wel. Maar jij moet met je bedrijf zorgen dat je de kost voor het gezin verdient en dat het mastje overeind blijft staan.' Anderzijds kan hun 'loonwerkersmentaliteit' weer een voordeel voor vissers opleveren: 'Die lui van de AID zijn knap lastig als het kantoortijd is, maar 's nachts liggen ze allemaal achter de gebreide broek', zegt een Texelse visser. In de verhoudingen met biologen is er ook sprake van een competentiestrijd. De restricties op de vangstmogelijkheden stuiten niet bij alle vissers op weerstand, maar de grote fluctuaties in de 'guesimates' van biologen en de korte termijn waarop de quota voor het nieuwe jaar soms bekend werden gemaakt, wekten in recente jaren ergernis. 'Zo kunnen we geen bedrijfsplan maken', aldus velen. Bovendien wordt het giswerk over de visstand niet met gejuich ontvangen. Zoals een Urker visser het verwoordde: 'Al die deskundigenrapporten, ik veeg er mijn kont mee af. Wie weet het nu beter: die zogenaamde wereldverbeteraars die één keer per jaar de visstand meten met behulp van een nylon kous? Of echte vissers, zoals ik, die al 33 jaar met beide benen op de zeebodem staan?' (geciteerd in Smit 1996, 39).

'Een groepje vissers staat aan de kade van de haven in Oudeschild te praten. Het gesprek komt op biologen van het Rijksinstituut voor Visserijonderzoek (RIVO). Men stelt dat biologen steeds op vaste plekken onderzoek doen en niet naar vissers luisteren; vissers verplaatsen hun activiteiten als er ergens weinig gevangen wordt, vaak hebben ze wel een idee waar de vis zou kunnen zitten. Eén van hen zegt: "Een visserman is een jager, die volgt zijn instinct." Anderen beamen dit enthousiast. Men stoort zich eraan dat uitnodigingen aan RIVO-biologen om eens mee te varen, zodat ze zelf kunnen constateren dat de tong- en haringstand goed is, worden afgeslagen vanwege "een overvol programma". "Je nodigt ze uit om zelf te zien wat er gevangen wordt, hoe wij het doen, wat er door ons gevangen wordt, maar dan is het van: we hebben het zo druk." Maar ze hebben wel tijd om je dat aquarium in de kelder van het RIVO in IJmuiden te laten zien. Dan staat daar zo'n overmaats kinderzwembadje met een kabeljauw erin. Maar wat koop ik daarvoor?" De spreker vindt het maar niks en wijst erop dat er in allerlei instanties die met het visserijbedrijf te maken hebben, steeds meer hooggeleerde meesters en doctorandussen komen, die van de hoed noch de rand weten, maar wel dik betaalde banen hebben."⁵

Hier spreekt een gevoel van eigenwaarde en een besef van de eigen kennis en expertise op visserijgebied. Biologen, zo is de strekking van deze uitspraken, mogen dan gestudeerd hebben, zij moeten niet denken dat hun kennis meer waard is dan die van mensen uit de praktijk. Want juist dit domein van kennis en kunde raakt aan kernwaarden van het beroep.

Voor vissers geldt het 'kunnen ophouden van de eigen broek' – of met andere woorden het economisch zelfstandig kunnen opereren en overleven – als een

belangrijk aspect van hun mentale wereld. Lange tijd kwam daar nog bij dat vissers door hun collega's en door oud-vissers werden beoordeeld op hun vermogen zoveel mogelijk vis aan te lande. Het aantal kisten vis dat iemand op de kade kon zetten, vormde niet zozeer de maatstaf voor economisch succes, maar vooral voor zijn prestige. Topschippers werden niet noodzakelijkerwijs vanwege hun besomming – de bruto opbrengsten van de vangst – bewonderd, doch in de eerste plaats vanwege het aantal kilo's dat zij op de markt brachten. Met de toenemende inperking van hun mogelijkheden en de invoering van papieren vangstrechten hebben vissers deze speelruimte verloren. Ze mogen immers niet langer onbeperkt vis aanlanden. Waar een schipper lange tijd werd beoordeeld op zijn vangst en dus op zijn succes als 'jager', is dit in de huidige tijd, tot teleurstelling van de vissers zelf, geen criterium meer waaraan prestige ontleend kan worden. Over competitie, succes, communicatiestrategieën en de veranderde visies op het prestige en de reputatie van schippers handelt de volgende paragraaf.

4 Over vissers, vangers en grotebroeken

Er bestaan aanmerkelijke verschillen in de wijzen waarop vissers te werk gaan. Een geveleugeld gezegde in vissersplaatsen luidt: 'Je hebt vissers en je hebt vangers.' Sommigen maken week in, week uit redelijke besommingen, maar er zijn vissers die voortdurend tot de top behoren. Steeds opnieuw wordt er in gesprekken aan gerefereerd dat men meer wil vangen dan de bure. Er wordt scherp op elkaar gelet. Een Oosterender kottereigenaar verduidelijkt:

'Het is zo, wanneer je buiten de haven bent, dan ben je rivalen, want een visserman is een jager en het is een eerlijke jager. En dan is het zo dat als je binnenkomt en je zet je vis daar neer en je hebt een heel mooi veld van mooie vis staan, dan groei je. En als je eens misgegripen hebt, nou, dan heb je een behoorlijk slecht weekend. Maar de een heeft het meer in de vingers als een ander. De een is meer visserman als de ander, die probeert meer, durft meer ... Je hebt een aantal vissers die gaan maandags de haven uit en dan zijn ze net effe voorbij het Diepe Gat, zeggen we, en dan is het "gooi weg" en dan gooi je hem [het net] overboord en dan liggen ze (...) daar de hele week te zagen, weetjewel, huppatee [spreker maakt met zijn wijsvinger een heen-en-weer-gaande beweging op het tafelkleed]. Nou, en als het dan zuinig is, dan evengoed zagen. Als dan de week om is, dan heb je evengoed een hoeveelheid. (...) Maar sommigen die zoeken elk ruggie en kantje af en daar wil nog wel eens wat liggen en dan komen ze soms met een prachtig mooi schip vis binnen.'

Een andere kottereigenaar stelt: 'Wij dachten steeds "als we maar meer vangen dan de bure". Het streven was steeds competitie. En dat zit er nog steeds in. Je kijkt nog steeds naar wat de bure vangen en jij wilt net effe meer.' De waardering voor het beroep hangt nauw samen met het competitieve karakter ervan, zoals ook blijkt uit de volgende interviewfragmenten. Een 44-jarige schipper-eigenaar:

‘Wij kijken erg veel naar elkaar; hoeveel kisten zet je buurman in de markt en wat besomt ie. Zelf maak ik de netten voor de jongens klaar, dan ben je ook altijd nieuwsgierig of je er wel net zoveel mee vangt als de burens, daar let je dan goed op en als je er niet goed mee vangt probeer je er wat aan te doen. Dat je goed naar elkaar kijkt, is ook een gezonde zaak vind ik. Een visserman is nooit tevreden; er is weleens gezegd dat als er een visserman was die in één trek de hele Noordzee leeg zou kunnen vissen, dat ie dat dan ook zou doen. En zo is het ook. Op dit ogenblik, met die quota voor individuele bedrijven, ligt dat anders; nu probeer je het daarmee zo goed mogelijk te doen. Maar er zijn jaren geweest dat ik meer naar justitie bracht dan mijn eigen gezin kon opeten, nou, dan ben je natuurlijk wel fout bezig. Maar toen liet je je meeslepen in wat anderen ook deden. Nu denk ik: “Wat een ander doet moet hij weten, maar ik vis min of meer binnen de regels.” Natuurlijk doe ik ook wat meer in mijn kisten dan veertig kilo, maar dat doet iedereen, dat scheelt je aan het eind van het jaar toch weer zoveel procent op je kwantum.’ Maar als we liggen te vissen, dan wil ik uiteraard graag net zoveel vangen als mijn burens. Dat is ook een prestigekwestie om een mooi schip vis in de markt te zetten. Daarover bestaat ook wel jaloezie. Er is een sterke competitiegeest en rivaliteit, in de haringvisserij nog sterker dan in de tong- en scholvisserij. Je viste in span en een heel vlootje schepen zocht dan naar haring, je stond voortdurend met elkaar in verbinding. Als je dan haring vond, dan had je codes met sommige van je maatjes afgesproken, of je zei niks over de radio, de lichten gingen uit, enzovoort. Je moest je collega’s voortdurend goed in de gaten houden. Als je dan een tijdje niks hoorde, dan wist je: “Hé, die heeft waarschijnlijk een goed visserijtje.” Je zocht wel met elkaar naar waar de haring zat, maar je probeerde toch om als eerste door die school haring heen te komen en als eerste aan de markt te komen. Je kreeg dan soms wel rare taferelen hoor. Je viste op haring in span, en dan voer je soms recht af op schepen die ook in span lagen, en dan probeerde je altijd om als laatste uit te wijken. Als een schipper dan wat bang was, dan wist je dat snel. Je draaide dan op het allerlaatste moment bij. Maar de bokkenvisserij is ook heel anders; dan ging je ook altijd met een ploegje bokkenvisseren naar de banken bij Engeland. Dan sprak je met elkaar af: “Jij gaat daar kijken en jij gaat daar zoeken” en dan gaf je aan elkaar door als je een goed visserijtje had. Nu is de collegialiteit met al die bakkies en *scramblers* [vervormers] ver te zoeken en dat vind ik persoonlijk erg jammer. Maar toch doet iedereen het, ikzelf ook, want anders raak je achter. Als je als enige zegt “ik doe daar niet aan mee”, dan ben je de klos. Maar toen was de vloot ook veel gelijker qua scheepsgrootte en pk’s. Nu zijn er grote verschillen in pk’s, dat maakt het allemaal anders. Als jij met een kotter van 1500 pk een mooi visserijtje hebt en er komt er eentje van 3000 pk aannaaien, dan is die visserij voor jou weg. Dus je kijkt wel uit om die dan te laten weten dat je goed vangt.’

Uit dit fragment blijkt dat er een balans wordt gezocht tussen competitie en collegialiteit. Bepaalde categorieën collega’s geven aan elkaar vangsten en vangstlocaties door. Het betreft dan meestal plaatsgenoten en in het bijzonder verwanten en vrienden. Een 62-jarige oud-visser:

‘Vroeger had je geen radio en je kon je buurman niet spreken, als je iemand eens moest praaïen deed je dat met mandjes in de mast, dan gaf je met die mandjes of

met je handen aan hoeveel mandjes je gevangen had. Maar nu, met de radio, geven ze dat alleen door aan bijvoorbeeld broers; het is niet dat ze het mekaar misgunnen, maar ze gunnen het zichzelf het meest. Dat doorgeven van een goeie visserij doen ze alleen aan broers of goeie vrienden, maar dan nog gematigd; ze zullen toch altijd iets lager opgeven dan ze in werkelijkheid gevangen hebben, of pas aan het eind van de week, maar dan weer niet de precieze plaats. Maar dat is het hele visserijleven; je wilt zelf graag het meest hebben. Het is een eer als je met meer vis aan de markt komt als je buurman.'

Hij vervolgt:

'Maar je hebt ook grotebroeken; dat zijn mensen die meer opgeven dan ze hebben. Die zeggen bijvoorbeeld dat ze vijftig kilo hebben als ze er veertig hebben. Maar die mensen ken je natuurlijk, omdat ze aan het eind van de week toch maar zoveel vis in de markt zetten. (...) Je hebt ook schippers die wel vaak vragen wat je vangt, maar zelf weinig zeggen: Biem is zo iemand. Die kan dat heel geraffineerd; veel vragen en weinig zeggen. Maar je moet nooit precies opgeven wat je gevangen hebt; dan moet je niks zeggen of liegen; maar als je niet goed kunt liegen, moet je maar liever niks zeggen. Die competitiegeest zit er absoluut in. En de schippers die het heel goed doen, staan ook heel goed bekend; het levert je prestige op.'

Als ik een week meevaar op een kotter, blijken deze communicatiestrategieën nog steeds in zwang te zijn. Tijdens deze reis worden er steeds gegevens met enkele in de buurt vissende collega's uitgewisseld. Voor de rest klinkt voortdurend het vervormend geluid en het gepiep van de *scrambler*, wanneer men andere schepen over de radio hoort. Als even later de stem van Biem door de luidspreker klinkt, zegt de dienstdoende wachtsman: 'Als maat heb je daar niks aan; die liegt alles bij elkaar; als je hem hoort, vangt ie nooit wat, maar vrijdags zet ie toch de nodige kisten wel in de afslag.'

Over het algemeen betreuren vissers het dat het nu met de collegialiteit minder zou zijn dan vroeger, maar niettemin vinden zij dat ze aan dit spel moeten deelnemen. Niet alleen het verzwijgen van goede vangsten maakt daar deel van uit, zelfs misleiding wordt niet geschuwd. 'Meestal is het geen haat en nijd, hoor, maar ze vertellen elkaar de waarheid niet. Dat is een deel van het spel; ik heb liever zelf een beetje meer dan jij.' Vissers moeten leren de signalen die tot hen komen, te duiden, waarbij het gedrag van collega's een belangrijke bron van informatie kan vormen. Dit moet zelfs een tweede natuur worden, zoals een voormalige schipper-eigenaar beklemtoont:

'Op het lest komt er een tijd, dan weet je van elk lichtje dat je ziet welk schip het is. Aan het praten – want constant staan achter je rug een hele bos van die zenders te knetteren, zo'n bakkie en zo één – op het lest kun je aan de stemmen van de mensen horen wie wie is. Dan hoor je ook aan de uitspraken wat die man doet. Je kunt zeggen "hoe is het mogelijk", maar dat is gewoon zo. Als je 'm een tijdje niet

hoort, dan denk je “hé, waarom is die man stil?” Maar dan moet je wel weten waar ie was. En dan krijg je op het lest zo’n geprogrammeerd voorhoofd.’

Het is een habitus die vissers niet op de visserijschool kunnen verwerven, maar die zij in de praktijk moeten ontwikkelen.

Om in de pikorde van schippers bovenaan te komen staan, is een behoorlijke dosis kennis en durf nodig. Schipper-eigenaren en zetschippers zijn voortdurend bezig met het opbouwen van kenniskapitaal. Ofschoon geavanceerde technologie hun beter dan ooit tevoren in staat stelt vis op te sporen, komt daarbij meer kijken dan het aflezen van informatie op beeldschermen. Zo moeten zij op grond van hun kennis, ervaring en verwachting locaties opzoeken waar zij een rijke vangst verwachten en risico’s van schade aan netten en daarmee verlies aan vistijd op zulke plaatsen, incalculeren. Een oud-visserman, die de verrichtingen van de vloot nog steeds nauwlettend in de gaten houdt:

‘Willem is erg bekend op de Engelse banken. Daar vissen er maar een paar, want je maakt er veel netten stuk. Pieter doet het ook, dat is een goeie schipper. Daar op de Engelse banken vang je altijd goed. Maar je moet er niet bang zijn om eens een netje stuk te maken. Je moet het daar met schade en schande leren. Wat je daarvan leert, wordt allemaal opgeschreven in boekjes. Jelle durft lang niet wat Willem (zijn broer) durft. Het is een leven waarmee je moet opgroeien. De schippers hoeven niet minder te wezen dan anderen, maar de ene durft en de ander niet. De opvarenden moeten het ook in hun vingers hebben, maar de schipper staat het meest boven [in de stuurhut], dus die heeft het ook ’t meest in de vingers. (...) Als je een goeie schipper bent dan ken je aparte plekken, waar een ander niet komt, niet durft te vissen. Een goeie schipper heeft altijd goeie besommingen. Dan sta je gunstig bekend; je weet elkaars besommingen, dat kom je in de afslag aan de weet.’

Een schipper-eigenaar:

‘Bij die wrakken vang je altijd net even wat meer. Maar soms ga je er zo dicht langs dat je een net verspeelt. Dat is niet leuk, maar je vangt ook meer. (...) Je moet ook naar anderen luisteren en die steeds in de gaten houden. Natuurlijk zit er altijd een portie geluk bij, maar als je in hart en nieren een visserman bent, dat werkt wel een heel stuk mee. Je moet er ook eens in je eentje tussenuit piepen; eigen initiatief is erg belangrijk. Het kan in de visserij soms gaan om een mijl, dat luistert erg nauw. De één die in de buurt van een ander vist, heeft soms niks en die ander maakt een prachttrek, omdat ie net iets droger of dieper zit.’

Louter lef is echter onvoldoende. Zo vertelde een voormalige opvarende dat hij enige tijd bij een schipper had gewerkt die wel op de Engelse banken viste, maar daar vooral zijn netten verspeelde en er zelden goed besomde. De zo-even al genoemde Pieter geldt echter als een topschipper:

'Pieter neemt risico's, bij wrakken langs en zo... Anderen zijn weleens met hem meegegaan, maar gingen gauw weer weg, omdat ze steeds netten verspeelden. Pieter had bestekken die zij niet hadden en weet precies waar ie zijn moet. Dan ziet ie weer een geultje of ruggetje en dan denkt ie: "Daar moet ik later nog eens naar terug." Hij noteert dat ook allemaal. Als Pieter op de Engelse Banken vist, geeft hij het niet over aan een wachtsman. Hij is een visserman in hart en nieren, een echte vakman.'

Het volgen van een succesvolle schipper kan derhalve voor een minder capabele collega wel een strategie zijn, maar deze zal lang niet altijd tot succes leiden en kan soms zelfs funest zijn. Daarbij moet een schipper niet alleen over kennis van visgronden, het gedrag van bepaalde vissoorten en de gedragingen van andere vissers beschikken, maar ook over markten en marktprijzen om tot de toppers te kunnen behoren. Het is echter het cognitieve kapitaal betreffende het mariene ecosysteem dat als het meest waardevolle bezit wordt beschouwd. De boeken waarin schippers hun bevindingen aantekenen, bevatten een schat aan gegevens, een schat die soms letterlijk achter slot en grendel wordt opgeborgen om te voorkomen dat anderen er kennis van kunnen nemen.

Met de toenemende regulering, quotering en het strenger worden van het toezicht op de naleving van de regels is de wijze waarop er door vissers tegen verschillen in succes wordt aangekeken, drastisch veranderd. De antropoloog Gísli Pálsson betoogt terecht: 'The art of fishing, ... the definition of social honour and its distribution among producers, cannot be dissociated from its larger context, the art of living' (1991, 163). Met andere woorden: opvattingen over wie waarom respect verdient, veranderen met veranderende productieverhoudingen. Niet langer dwingt het zonder meer respect af om de meeste kisten vis op de kade te zetten. Zoals een visser aangeeft: 'Vroeger, toen alles vrij was, had je een gezonde rivaliteit, maar nu wordt er vooral gekeken naar "hoe komen ze eraan?"' Dit blijkt bijvoorbeeld tijdens een vergadering van vissers, als één van de aanwezigen kwaad wordt op collega's die met hun kotter binnen de – verboden – twaalfmijlszone hebben gevist. De sfeer tijdens de bijeenkomst is gespannen en verwijten vliegen over en weer. Later vertelt een aanwezige:

'Ik kan me goed voorstellen dat die jongen kwaad wordt, want hij vist dan buiten de twaalf mijlen en een ander vist er binnen. Maar hij haalt vijftig kilo tong binnen in een trek en die ander honderdtwintig. En kijk, dat gaat tegen de aard van de visserman in. Je probeert altijd meer te krijgen dan een ander, dat is nou eenmaal de mentaliteit. Altijd hier nog even een trekkie, liefst waar het eigenlijk niet mag, want daar vis je het best. Maar Jan had gelijk toen ie zei dat ze die tong nog twee maanden zouden moeten laten zwemmen, nu krijg je er misschien zeveneneenhalf gulden voor, voor die sliptongen die net aan de maat zijn, maar wacht je nou twee maanden, dan is ie misschien wel twaalfeneenhalf gulden waard. Maar ja, daar heb je het weer, dan vissen ze er toch maar op, want anders dan vangt de buurman het en dan heb jij niks, dat is de aard van de visserman. En ze kijken

heel erg naar elkaar hè. Maar die mentaliteit krijg je er niet uit, nooit. En dat moet ook niet, anders zou het mooie van het beroep eraf zijn, dan zit er geen spanning meer in. Dat zit in de aard van de visserman. Er is zoveel rivaliteit onderling en jaloezie.'

Ook het vissen met illegale netten – dat wil zeggen netten met te kleine maaswijdten of netten waarin zogenaamde binnenzakken zijn geregen – is in dit verband een punt van discussie. Op een vraag wat de ene schipper beter maakt dan de andere, antwoordt een visser:

'Wat een goeie schipper is? Vroeger vond ik dat een kwestie van vakmanschap. Maar nu kan ik er slecht antwoord op geven. Nu zijn er mensen die meer vangen dan wij, maar dan ligt het volgens mij bijvoorbeeld aan het gebruik van een binnenzak en wij gebruiken die niet meer. Wij hebben de binnenzakken van boord gehaald, maar als er mensen zijn die ze wel gebruiken – en die zijn er – dan vangen ze meer, maar dan betitel ik ze nog niet als een betere schipper. Vroeger was het een kwestie van je spullen goed voor elkaar hebben, steeds ermee in de weer wezen en dingen uitproberen, dat is vakmanschap. Je moet eens andere bestekken proberen, naar plekken gaan waar anderen niet komen, risico's nemen en eens een netje durven wegbrengen, bijvoorbeeld dat je wat dichterbij een wrak langs vist ... Maar als een ander wel met een binnenzak vist en ik niet, tja, dan is het logisch dat ie meer vangt.'

Het onderlinge wantrouwen is door het strakker geworden regime van visserijmanagement toegenomen. Beschuldigende vingers worden niet alleen in de richting van vissers uit andere plaatsen gestoken, maar ook naar collega's dicht bij huis. Tijdens vergaderingen lopen de spanningen en emoties soms hoog op, vooral wanneer het gesprek komt op het vissen in verboden zones en met illegale netten. Er wordt soms zelfs bedreigd met het aangeven van wetsovertredende collega's bij de AID. Wanneer vissers schoorvoetend toegeven dat zij weleens binnenzakken gebruiken, luidt hun excuus: 'Je moet wel, anders ga je er zelf onderdoor, dan ben je een dief van je eigen portemonnee.' Bij hun redenering gebruiken ze doorgaans het argument dat 'anderen' het ook doen, waardoor ze zich gedwongen zien zelf eveneens illegaal te vissen: een standaardvoorbeeld van het *prisoner's dilemma*.

Met nadruk zij er hier nogmaals op gewezen, dat in het bovenstaande de situatie in 1990 en 1991 wordt beschreven. Met de invoering van groepen onder het Biesheuvel-regime lijken de onderlinge spanningen in de Nederlandse kottervloot te zijn verminderd en lijkt de samenwerking sterk te zijn verbeterd (vgl. Dubbink 1994). Aan de status en reputatie van schippers mag dan door de recente ontwikkelingen in het visserijbedrijf enigszins geknaagd zijn, nog steeds is het zo dat zij verantwoordelijk worden gehouden voor de resultaten van een visreis. Hun bijdrage aan een succesrijke vangst staat in de maritiem antropologische literatuur bekend als het *skipper effect* (vgl. o.a. Byron 1980; Durrenberger en Pålsson 1986; Thorlindsson 1988). Natuurlijk spelen ook de beschikbare productiemiddelen, het

motorvermogen en de duur van de visreizen hierbij een belangrijke rol, maar het zijn toch de leiderschapscapaciteiten en de persoonlijke vaardigheden van schippers die volgens veel antropologen de doorslag geven. In deze visie wordt echter het belang van *teamwork* onderschat. De structuur van de verhoudingen tussen eigenaar en bemanningsleden, de aard van de interacties tussen schipper en opvarenden, alsook de expertise en ervaring van laatstgenoemden maken dat er net zo goed gesproken zou kunnen worden van een *crew effect* (Pålsson 1994). Door het specifieke beloningsstelsel dat op tal van plaatsen in de visserij vigeert, is de betrokkenheid en inzet van de gehele bemanning groot. In wat volgt zal ik nader ingaan op de verhoudingen aan boord van Nederlandse – en in het bijzonder Texelse – viskotters.

5 Elk krijgt zijn deel: het maatschapscontract

Net als veel vissers elders in de wereld varen de Nederlandse kotters vissers 'op deel' of in 'maatschap'. Dit wil zeggen dat alle bemanningsleden van een kotter een bepaald deel van de besomming van elke visreis ontvangen. Van de besomming worden eerst de 'operationele' kosten (gas- en smeerolie, proviand en dergelijke) afgetrokken. Van wat resteert gaat een percentage naar het schip: het 'scheepsdeel', dat is bestemd voor rente en aflossing, onderhoud, vervanging en aanschaf van vistuigen, netten, apparatuur, een nieuwe motor enzovoort. Verder dient dit deel voor investeringen en reserveringen, afschrijving en een inkomen voor de eigenaar(s). De rest is winst. Als het scheepsdeel 58% bedraagt, een percentage dat in recente jaren niet ongewoon is, wordt de overige 42% verdeeld onder de opvarenden.⁷ Als ieder voor een vol deel staat en er zijn zes bemanningsleden, ontvangt elk 7% van de netto opbrengsten. Als de eigenaar zelf meevaart, deelt hij ook mee in het 'bemanningsdeel'.

Het maatschapscontract is derhalve een gezamenlijke onderneming van de eigenaar en de bemanningsleden; de eerste zet zijn kapitaal (en eventueel zijn arbeidskracht) in, de laatsten alleen hun arbeidskracht. Een 62-jarige oud-visser die het deelsysteem als opvarende én als eigenaar van nabij had meegemaakt, stelt:

'Het profijt dat je hebt als een schipper het goed doet, is dat je een hoger loon hebt. De eigenaren en de opvarenden hebben hetzelfde belang, namelijk dat alles zo goed mogelijk draait; alles moet optimaal zijn, niet alleen je netwerk, maar al je spullen. Als je brokken maakt, kost dat geld, ook voor de opvarenden, want daarvoor besom je minder. (...) Hoe beter de verhoudingen, hoe beter het schip rendeedt. Want als de verhouding goed is, dan zorg je goed voor het schip, dan kijk je het goed na, dan smeer je het, je zorgt dat de netten voor elkaar zijn. Dat onderhoud hoort bij je werk, dat staat ook in je maatschapscontract. Voor dat werk krijg je geen loon, als je niet besomt, heb je geen weekgeld. (...) Je krijgt geen uitkering, je bent kleine zelfstandige, dus je moet wel weten wat je doet.'

Het maatschapscontract kent geen garantie-inkomen, noch een minimumloon. De normale sociale wetgeving is niet van toepassing op maatschapsvissers. Zij hebben hun eigen sociale voorziening: het Sociaal Fonds Maatschapsvissers (SFM). De opvarenden zijn eigenlijk kleine zelfstandigen; zij moeten zelf premies betalen en krijgen geen vakantiegeld uitgekeerd. Het voordeel van de maatschap is, dat de bemanning meer verdient naarmate er meer besomd wordt. Daardoor is de arbeidsinzet van de opvarenden doorgaans hoog. De (mede-)eigenaar zit in hetzelfde schuitje; als er minder besomd wordt, betekent dit voor hem ook minder inkomen. Het vissen op deel is niet alleen een bijzondere vorm van beloning, maar doordeest het geheel van productieverhoudingen met een egalitaire sfeer (Jorion 1983, 143; McGoodwin 1990, 33). In Nederland is het zelfs zo dat de gezamenlijke verantwoordelijkheid van schipper-eigenaar en bemanning voor de visserij officieel in het maatschapscontract is vastgelegd. Zo zou er bijvoorbeeld gezamenlijk beslist moeten worden over de plaats waar gevestigd zal worden en het moment waarop wordt uitgevaren en ter afslag gegaan (vgl. Van der Vlist 1970, 13).

In de zomer van 1990 maakte ik de volgende aantekening in mijn veldwerkdagboek:

‘De sfeer aan boord is vooralsnog goed. De opvarenden zijn absoluut geen praters. Zij werken overwegend zwijgend; aanwijzingen zijn er alleen door degenen die aan dek staan en die met subtiële handgebaren aan de schipper doorgeven welke lieren bediend moeten worden bij het schudden en weer overboord zetten van de netten. Commando’s zijn overbodig en worden ook niet gegeven.’

De egalitaire verhoudingen aan boord van kotters worden bevorderd doordat opvarenden overwegend uit de kring van verwanten en aanverwanten, vrienden, burens en kennissen worden gerekruteerd. Veel vissersbedrijven zijn familiebedrijven.⁸ Een schipper – die veelal ook vader of oudere broer is – heeft daardoor soms een ‘natuurlijk’ gezag. Het feit dat een bemanning vaak uit familie en bekenden bestaat, kan bovendien bij het creëren van goede verhoudingen helpen. Er heerst doorgaans een gemoedelijke sfeer aan boord, waarbij er zelden bevelen worden gegeven. Er wordt bij het aannemen van nieuwe bemanningsleden goed op gelet dat zij aan boord ‘passen’. Een schipper-eigenaar vertelt:

‘De ploeg die nu aan boord is, is een hecht ploegje, en dat is belangrijk. We hebben ook weleens iemand aan boord gehad die na een paar maanden toch niet bleek te passen, dan moet je daar toch tegen zeggen: “Sorry, het gaat niet, je moet maar een ander schip zoeken.” Als iemand lang voor een baas werkt, wordt ie “eigen” en een nieuweling kan dan soms de zaak overhoop gooien, als ie halsstarrig is, dat strookt niet, dat komt de sfeer niet ten goede. Zo’n team moet op elkaar ingespeeld zijn, maar het is wel net als in een goed huwelijk: er is altijd wel eens wat. Maar dan moet je om de tafel gaan zitten en eruit zien te komen en dat gebeurt ook. Kijk, je leeft op een wereldje van 38 bij 8 meter en daar kun je elkaar niet ontlopen. Nou, als je dan letterlijk met elkaar opgescheept zit, dan moet dat

niet met chagrijn gaan. Daarom maken wij ook altijd even een praatje als je onder de bak vandaan komt, voordat we naar kooi gaan.⁹ Dan praten we nog even wat en roken een shaggie; we gaan dus nooit gelijk de kooi in; dat is nodig voor goeie verhoudingen aan boord. (...) Als er één uit de toon valt, dan proef je dat, en de jongens ook. Maar met een goed team kun je overal over praten. Bijvoorbeeld: "Wat zullen we deze week eens doen, op tong of schol gaan vissen?" Dan kunnen ze hun mening geven. Maar als schipper moet je natuurlijk wel kunnen zeggen "sorry, maar we doen het toch zó" en dat moeten ze ook kunnen pikken, dat is onderdeel van een goeie ploeg, dat ze dan niet gaan zeggen "maar wij wilden het toch zo?" De schipper heeft altijd het laatste woord. (...) Maar je houdt wel rekening met de mening van de jongens. Zo wilden ze vorig jaar op een bepaald moment om schol, toen heb ik scholnetten voor ze klaargemaakt. De inzet en interesse is bij een goeie ploegsfeer ook beter, als er bijvoorbeeld werk aan de wal is waar ze niet voor betaald krijgen.'

Over het algemeen kenmerkt het leven aan boord zich door een gemoedelijke sfeer en weinig hiërarchische gezagsverhoudingen, waarbij een schipper zijn autoriteit onderbelicht. Idealiter gedraagt hij zich, zeker wanneer hij geen (deel)eigenaar is, als een *primus inter pares* (Löfgren 1972, 99).

Fredrik Barth verklaart dit egalitaire ethos, dat ook aan boord van Noorse vissersschepen heerst, in transactionalistische termen. Schippers leggen weinig nadruk op hun gezag in ruil voor een stabiele, betrokken en werkzame bemanning, met als resultaat betere vangsten (1966, 10). Andere antropologen menen dat dit ethos slechts een façade is (Byron 1986, 99) en dat Barths nadruk op harmonie als aanpassing aan technologische vereisten volstrekt voorbijgaat aan spanningen en conflicten (Knutson 1991). Er zijn ook wel degelijk statusverschillen, die in de omgang aan boord op soms subtiele wijzen tot uitdrukking komen. In de praktijk is het bovendien dikwijls de stem van de schipper die de doorslag geeft. 'De gezelligheid is belangrijk; de sfeer aan boord doet veel. Maar er zijn schepen waar de schipper altijd gelijk heeft, ook al heeft ie 't niet', zegt een visser. Een 44-jarige eigenaar, die zijn kotter meestal door een zetschipper laat bevaren:

'De schipper neemt de beslissingen. Hij bepaalt ook waar er gevestigd wordt; dat doet een schipper altijd, ook al is er overleg. Je moet niet maandags in de kombuis als schipper te horen krijgen van de opvarenden: "Vaar daar maar eens heen." Dat zou niet goed wezen. Als je ver weggaat of uit de buurt, dan moet je wel overleggen, maar de schipper legt het meeste gewicht in de schaal. Als hij zegt "we gaan daar heen", dan gebeurt dat ook.'

De egalitaire façade blijkt in sommige gevallen wel erg doorzichtig. Tijdens dezelfde visreis waarbij mij de goede sfeer is opgevallen, vertrouwt Ton, een visser van achter in de twintig die tevens als kok fungeert, me het volgende toe: 'Aris is een oude-stijl schipper. Die ruimt nooit zelf zijn bord en bestek op en laat bijvoorbeeld bananenschillen op tafel liggen en verwacht dan dat jij, als kok, dat op moet rui-

men. Maar andere schippers doen dat gewoon zelf.' Uit diverse kleine voorvallen blijkt er al snel een zekere geprikkeldheid tussen bemanningsleden te kunnen ontstaan. Ideaal en praktijk staan dus soms op gespannen voet met elkaar. En ofschoon het vissen op deel in theorie een mooi systeem is om niet-eigenaren te laten delen in de vruchten van de kapitaalbreng van eigenaren, zijn niet alle opvarenden er even blij mee.

'Terwijl Ton het ontbijt klaarmaakt, vertelt hij dat hij niet erg tevreden is met het maatschapscontract en dat Aris een hele zuinige baas is. Ook Peter, die even later het logies binnenkomt, laat blijken dat het maatschapscontract "prachtig" is, maar dan wel voor de eigenaar. De opvarenden zijn in sommige gevallen goed af, in andere gevallen, bijvoorbeeld wanneer een kotter net nieuw is, krijgen ze een minder percentage en dat kan onvoordelig uitpakken. Ook kun je als bemanningslid zomaar aan de kant worden gezet. Ton vertelt van een geval van iemand die als laatste aan boord was gekomen. De andere opvarenden wilden echter meer gaan verdienen, dus een hoger percentage hebben, en stemden er toen voor om de laatstgekome ne maar te bedanken.'

Anderzijds kunnen ook de opvarenden eieren voor hun geld kiezen en proberen aan boord te komen bij een topschipper, zoals iemand uiteenzet:

'Een grote rol speelt wanneer opvarenden naar toppers kunnen; dan willen ze wel een pleister voor hun mond doen, dan zeggen ze "ja en amen" – geld speelt een hele grote rol. Bij de toppers lopen ze niet weg. 't Kan gerust goed zijn hoor, maar de één of de ander, dat maakt wel uit. Geld verzoet de arbeid. (...) De opvarenden moeten wel heel slecht zijn, willen ze door de schippers de wacht aangezegd worden. Je krijgt niet zomaar een schop, dan moet je of heel slecht zijn of te veel buiten de deur over de baas praten. Daar kijken ze echter wel mee uit.'

Zo kan een visser met een reputatie als topschipper vaak over de beste krachten als bemanning beschikken, wat het succes van zijn onderneming uiteraard weer ten goede komt.

Het vissen in maatschap impliceert dat iedere opvarende 'voor zijn deel' moet staan. Voor veel oudere vissers kan het werk eigenlijk te zwaar worden, waardoor ze nauwelijks een evenredig aandeel aan de arbeid leveren. Daardoor moeten de jongere opvarenden extra hard werken. Een voormalige visserman die tot zijn zestigste aan boord was gebleven:

'Voor mij was het niet moeilijk om er zo lang mee door te gaan. Ik kon altijd goed slapen en dat scheelt. Maar sommige ouderen kunnen niet meer goed slapen en dan zijn ze aan het eind van de week helemaal op. Ik moest eraf, omdat ik versleten knieën had. Vroeger moest je steeds op je knieën werken om de vis uit te zoeken, nu is dat veel beter allemaal. (...) De bemanning ontziet je wel als je ouder wordt, maar je wilt zelf gewoon meedraaien en voor je portie staan. Maar het zwaarste hoeft je niet meer mee te tillen, dat doen die jonge jongens. Er zijn er ook

die kok worden. Ze ontzien je, omdat als je boven de vijftig bent je niet meer tegen de jongens van twintig op kunt werken. Maar het fijne werk, zoals in de netten, kun je nog goed doen, daarin ben je ze de baas.'

Een ander:

'Vroeger werd de jongste eigenlijk automatisch kok, maar nu komt het ook wel voor dat de oudste kok wordt in plaats van de jongste, dan zeggen ze: "Zorg jij maar voor een bakkie en de warme pot, dan doen wij het werk aan dek wel." Dus ze proberen je wel wat te ontzien met het zware werk, maar je wilt toch zelf voor je portie staan.'

De meeste vissers kiezen er echter voor om tijdig van boord te stappen. De vuistregel is dat zij moeten zorgen dat ze rond hun vijftigste of vijfenvijftigste aan de wal kunnen gaan en op hun financiële reserves kunnen teren. Niet iedereen slaagt erin dit ideaal te verwezenlijken. Vooral opvarenden missen in dit opzicht nogal eens de boot. Maar (schipper-)eigenaren, die uit het scheepsdeel een inkomen kunnen trekken, gaan soms betrekkelijk jong van boord. Het is beslist geen uitzondering dat zij al tussen hun veertigste en vijfenveertigste als 'walkapitein' gaan optreden. Zij regelen allerhande zaken aan de wal en fungeren eerder als managers dan als vissers, al varen ze indien nodig nog weleens mee. Zij vinden de visserij een mooi beroep, maar ook een zwaar beroep. En als zij opvolgers hebben, dan staan dezen vaak te popelen om het roer over te nemen.

6 Werken met eigen volk: het familiebedrijf

Het ideaal van elke eigenaar is, dat het bedrijf wordt voortgezet door een zoon of zoons: 'dat is waar je het allemaal voor doet', zeggen velen. Een belangrijk element in de expansie van het Nederlandse visserijbedrijf is de dynamiek van het familiebedrijf geweest. Door recente ontwikkelingen is het echter steeds moeilijker geworden het ideaal van bedrijfsopvolging en -uitbreiding te verwezenlijken. Omdat het familiebedrijf een belangrijke plaats in de beroeps cultuur van visser-eigenaren inneemt, zal ik daaraan kort enige aandacht besteden.

Verwantschap speelt een prominente rol in de sociale organisatie van de visserij, niet alleen in Nederland, maar ook elders (vgl. Byron 1975; Jorion 1982; McGoodwin 1990). Dat is aan een aantal economische, sociale en psychologische factoren en adaptieve kenmerken toe te schrijven. Een familiebedrijf vormt een gemeenschappelijk fonds van hulpbronnen. De verdiensten blijven grotendeels binnen een nauw omschreven kring van verwanten, waardoor accumulatie van kapitaal in goede seizoenen betrekkelijk snel kan verlopen. Alle aan de onderneming deelnemende familieleden profiteren daar uiteindelijk van. Het familiebedrijf is daarom een 'system of self-motivated labour' (Thompson e.a. 1983, 156) én een vorm van

zelf-exploitatie (Jorion 1983, 10). Verervingspatronen zijn daarbij ook van belang. Een vaartuig vormt een moeilijk deelbaar bezit, waardoor verwanten op elkaar aangewezen zijn: ze moeten hun bedrijfsmiddelen bijeenhouden om te kunnen blijven vissen. Men voegt beschikbare productiekrachten, kapitaal, arbeid, kennis en expertise samen, waardoor risico's gespreid en kwetsbaarheden verkleind worden. Daarbij is verder een specifieke economische oriëntatie significant. Als de besommingen onder de verwachting blijven, bijvoorbeeld door tegenvallende vangsten of prijzen, is men bereid langer te werken, op het eigen loon en op uitgaven te beknibelen, herinvesteringen in boot en visgerei uit te stellen en in te teren op het eigen kapitaal om in de hoop op betere tijden een slechte periode uit te zingen. Winst is niet het *enige* doel waarnaar wordt gestreefd. Dit existentiële arbeidsethos en deze van kapitalistische ondernemingen afwijkende winstdefinitie maakt het familieondernemingen mogelijk ook in tijden van malaise hun vaartuigen drijvende te houden: 'Family involvement gives small capital a flexibility that ... alters basic assumptions about rationality in economic behaviour' (Apostle e.a. 1992, 321).

Verwanten aan boord zijn derhalve een belangrijk sociaal kapitaal. Afhankelijk van de fase waarin een gezinscyclus verkeert, vormen bijvoorbeeld een vader en zoon(s) of broers als (mede-)eigenaars de kern van de bemanning. In het recente verleden streefden schipper-eigenaars ernaar mannelijke opvolgers aan een eigen vaartuig te helpen. Een ex-visser verwoordt het zo: 'Het mes snijdt aan twee kanten: doordat je jongens in je gezin had, kon je vooruit en later kon jij die jongens weer helpen.' In een bepaalde fase van de gezinscyclus, namelijk wanneer broers die samen eigenaar waren zelf zoons hadden die aan boord konden komen, kwam het vaak tot splitsingen in familiebedrijven. Dat had niet alleen te maken met het feit dat een vaartuig anders overbemand zou zijn: 'neven bij elkaar aan boord, dat ging niet, dan kwam er ruzie', beweert iemand en een ander zegt: 'met eigen jongens aan boord moest je wel splitsen.' Er bestonden in het familiebedrijf derhalve zowel centripetale als centrifugale krachten. Door deze inherente dynamiek kon de Nederlandse vissersvloot, met name in perioden van hoogconjunctuur, sterk groeien, waardoor familieondernemingen in de visserij steeds wijder verbreid raakten. Een visser verhaalt:

'De uitbreiding van de vloot is ook gestimuleerd doordat broers zoons hadden die in het bedrijf kwamen en als het dan niet paste, dan werd er een kotter bijgekocht of het bedrijf gesplitst. Neven bij elkaar aan boord dat gaat niet, maar soms kunnen broers het ook niet met elkaar vinden. Je hebt meerdere voorbeelden van broers en neven die het niet met elkaar hebben konden. Dat is het verschil van inzicht en de vraag of ze allemaal evenveel in het bedrijf hebben; en dan willen ze vaak ook nog te veel bij mekaar in de brug staan en kijken ze mekaar op de vingers. Het is hier eens zo geweest dat de vader van twee broers die steeds ruzie hadden over wie er in de brug moest staan, een scheidingslijn op de vloer trok en de ene mocht alleen aan de ene kant komen en de andere aan de andere kant.'

Tegenwoordig kan het ideaal van 'elke zoon een eigen kotter' niet meer worden gerealiseerd. Het overheidsbeleid is immers gericht op inkrimping van de vissersvloot. Daar komt bij dat het financieel praktisch onmogelijk is geworden om een bedrijf over te nemen, laat staan te beginnen. Binnen de visserijsector heeft de afgelopen jaren een sterke kapitaalintensivering plaatsgevonden, waarbij een schip en bijbehorend quotum vele miljoenen guldens waard zijn geworden. De introductie van verhandelbare vangstrechten heeft daardoor een enorme barrière voor potentiële nieuwkomers opgeworpen. In toenemende mate is het bovendien voor opvolgers in de familiesfeer moeilijk geworden een bedrijf voort te zetten. Met overname zijn inmiddels zulke hoge bedragen gemoeid, dat de rente en aflossing niet opgevest kunnen worden (Dubbink e.a. 1994, 33). In de afgelopen jaren was de continuïteit van veel familiebedrijven zelfs in gevaar. Doordat de fiscus de economische waarde van quota in beschouwing nam, moesten er hoge successie- en andere rechten afgedragen worden. Zelfs wanneer een broer of medefirmant bereid was zijn deel voor een redelijke prijs af te staan aan degene die een bedrijf wenste voort te zetten, wilde de fiscus geld zien en accepteerde ze niet dat er onderhands iets werd geregeld. Voor zoons of broers werd het daardoor steeds moeilijker om een bedrijf te continueren. Er zijn voorbeelden van bedrijven die door dit fiscale beleid moesten worden opgedoekt.¹⁰

Ondanks deze moeilijkheden stellen de kottervissers die tevens eigendom in een bedrijf hebben, er nog steeds bijzonder veel prijs op dat hun nakomelingen het zullen voortzetten. Het werken met 'eigen volk' verdient volgens velen de voorkeur. 'Hoe meer eigen mensen, hoe meer geld in de familiepot', redeneert de een. Een ander benadrukt:

'Op je eigen schip moet je altijd eigen mensen hebben, dan is het onderhoud goed en weet je dat de spullen goed voor elkaar worden gehouden. Anders wordt het een roestbak, dan geloven ze het wel. Dat zie je bijvoorbeeld bij die kotters van rederijen, die zien er niet uit. Nee, wij zorgen er altijd voor dat de kotter piekfijn voor elkaar is. Als je even eens een keer niks te doen hebt, dan pak je de verfkwest en dan werk je de kale plekken wat bij. Dat is het behoud van je schip.'

Of de beroepsvererving van vader op zoon(s) ook in de toekomst gestalte zal blijven krijgen, valt echter nog te bezien. De berichten daarover zijn tamelijk somber en er zijn zelfs eigenaren die er bij hun kroost op aandringen om 'maar een vak te leren' of te gaan studeren. De voorzitter van de Federatie van Visserijverenigingen, de geboren Texelaar Ben Daalder, uitte nog onlangs zijn zorg over de afnemende belangstelling van jongeren voor het volgen van een opleiding aan visserijscholen: 'De instroom op scholen wordt minder. Ouders zeggen snel: "Ga maar iets anders leren", er is immers volop concurrentie' (*de Volkskrant*, 22 augustus 1998). Het pessimisme over de toekomst van de visserij lijkt in Nederland bij de beroepsgroep van kottervissers de overhand te hebben gekregen. Het *was* een mooi beroep ...

7 Slotopmerkingen

In het voorgaande heb ik slechts aan enkele – zij het belangrijke – facetten van de werkweld van Texelse kotters vissers aandacht kunnen schenken. Hoe ‘bijzonder’ is nu hun beroeps cultuur? Zonder vergelijkingsmateriaal valt daarover natuurlijk weinig te zeggen. Daarom zal ik tot slot Texelse en Nederlandse vissers bezien in het licht van wat uit antropologische literatuur bekend is over vissers elders in (Noordwest-)Europa.¹¹ De overeenkomsten lijken groter dan de verschillen. Het blijkt dat Nederlandse en andere Europese vissers in het algemeen zeer trots zijn op het beroep dat zij uitoefenen en dat zij een belangrijk deel van hun identiteit aan hun beroep ontleen; het deelstelsel vinden we op veel plaatsen terug, zoals ook het belang van de familie onderneming en de bemanning rond een kern van verwanten; de cruciale rol van schippers in het opsporen en vangen van de vis wordt op tal van plaatsen erkend en er bestaat grote waardering voor hun kennis en expertise; het existentiële arbeidsethos, de egalitaire ideologie en retoriek aan boord van visserij-schepen en de opvattingen over vrijheid en onafhankelijkheid treffen we eveneens in heel Europa – en veelal ook daarbuiten – aan.

Wat betreft de laatstgenoemde aspecten betoogt de antropoloog McGoodwin bijvoorbeeld: ‘Nearly all fishers stress independence, self-reliance, freedom from regimentation, and challenge as important aspects of their occupation’ (1990, 23). Sommige auteurs brengen deze houding in verband met het feit dat vissers zich (psychologisch) moeten aanpassen aan soortgelijke ecosystemen, de economische wisselvalligheden in de exploitatie daarvan en het fysieke gevaar waarmee alle vissers in hun werk te kampen hebben (Acheson 1981). Anderen wijzen deze ecologisch-functionalistische verklaring echter af en stellen dat er nogal wat verschillen tussen vissers uit diverse culturen bestaan, onder meer vanwege de onderscheiden wijzen waarop zij in omvattender sociaal-economische systemen zijn ingebed (vgl. b.v. Löfgren 1989; Pålsson 1991).

Deze laatste opvatting lijkt mij meer hout te snijden dan de eerste, al is het verleidelijk familiegelekenissen in de werkwelden van vissers uit heel verschillende samenlevingen en culturen toe te schrijven aan de overeenkomstige materiële omstandigheden waaronder zij hun arbeid verrichten. Maar het is raadzaam om in deze de nodige voorzichtigheid te betrachten. Zelfs vissersplaatsen die minder dan tien kilometer van elkaar verwijderd liggen, kunnen in sommige gevallen een aanzienlijke sociaal-culturele variatie vertonen, bijvoorbeeld wat betreft visstrategieën, arbeidsopvattingen, religieuze achtergronden en wereldbeelden, zoals ik juist met betrekking tot Texel in een etnohistorische studie heb laten zien (vgl. Van Ginkel 1993). In laatste instantie kan alleen zorgvuldig etnografisch onderzoek aantonen, dat familiegelekenissen in bepaalde patronen en kenmerken van het beroep van visser bij nader toezien aanzienlijke variaties verhullen. Zo bestaan er nogal wat ‘stijlverschillen’ tussen kotters vissers uit onderscheiden plaatsen in

Nederland. Voor henzelf vormen deze – vaak futiele en dikwijls esthetische – verschillen en nuances belangrijke referentiepunten in de beoordeling van elkaar en van elkaars beroepspraktijken.

Maar ofschoon de ene visser de andere niet is, zitten ze wél in hetzelfde schuitje. Een schuitje dat een door nationale en supranationale overheden uitgezette koers moet aanhouden. Al zal nader onderzoek daar licht op moeten werpen, het laat zich raden dat de onder overheidsdruk veranderde beroepspraktijk van kotters vissers ongetwijfeld ook gevolgen heeft gehad voor kernwaarden uit hun beroeps cultuur. Immers, de zo gewaardeerde competitiegeest en het prestige dat schippers konden ontlenen aan het binnenbrengen van 'een mooi schip vis' hebben onder de nieuwe verhoudingen flink aan belang ingeboet. Schipper-eigenaren hoeven zich niet langer louter te bewijzen als excellente vissers, maar ook en vooral als gewiekste zakenlui die op de juiste momenten vangstrechten kopen of huren en – met inachtneming van de vigerende regelgeving – op de meest winstgevendste momenten de beste kwaliteit vis aanlanden. De dagen van 'op hoop van zegen' zijn voorgoed voorbij. 'Beheerst vissen' is tegenwoordig het parool. En wie zich daaraan niet houdt, valt buiten de boot.

Noten

1. De namen van in de tekst genoemde personen en schepen zijn gefingeerd. De in dit artikel verwerkte informatie is gebaseerd op formele interviews met ruim veertig personen en informele gesprekken met ongeveer vijftig personen. Participerende observatie vond onder andere plaats aan boord van kotters tijdens drie visreizen. Vanwege het historiserende karakter van het onderzoek heb ik het merendeel van mijn informanten in de leeftijdscategorie boven de veertig jaar gezocht.

2. Zie bijvoorbeeld het boek *Ministerie in crisis* van de journalist Oscar van der Kroon (1994).

3. Hierbij dient echter opgemerkt te worden, dat verscheidene Nederlandse vissers met geld uit saneringsmaatregelen quota in Duitsland, Engeland en België hebben aangekocht en vanuit die landen zijn gaan opereren.

4. Dit werd ook duidelijk tijdens een vergadering, waarin vissers onder andere spraken over de brutaliteit van AID'ers, die ongevraagd overal maar rondstapten. Aanleiding was een brief van een advocatenbureau waarin erop werd gewezen dat AID'ers volgens de wet niet in de privé-verblijven van schipper en bemanning mogen komen. Een visser zei: 'Bij mij komen ze de stuurhut niet in. Ze stappen overal rond met die laarzen, in de afslag en over die steigers en dan willen ze zo bij jou de stuurhut binnen banjeren zonder hun laarzen uit te trekken, dat gebeurt dus niet.' Een ander vertelde dat een AID'er bij hem eens ongevraagd aan boord zat te poepen, waarop hij hem verzocht op te donderen.

5. Zelf werd ik door enkele Texelse vissers soms gekscherend aangesproken als 'meneer de assistent-professor'. Van mijn werk hadden ze geen hoge pet op, ofschoon zij me gedooogden zolang ik met mijn 'geschrijf' hun bedrijf maar geen schade zou berokkenen. Vele malen maakten vissers opmerkingen in de trant van 'je zult zeker wel een berg verdienen, hè?' en 'jij hebt wel een luizeleventje; overal maar een beetje rondvragen en rondkijken en dan nog dik betaald krijgen ook'. Deze houding veranderde enigszins toen ik sommigen op de hoogte

bracht van positie en inkomen van een onderzoeker-in-opleiding.

6. Als vuistregel voor de AID gold dat een kist vis gemiddeld veertig kilo bevatte. Bij het tellen van de kisten op de kade kon zo makkelijk het totaalgewicht van de aangevoerde vis worden vastgesteld. Lange tijd vulden vissers hun kisten met heel wat meer dan veertig kilo, waardoor er een behoorlijk verschil kon bestaan tussen de door hen op papier aangevoerde tong en schol en wat zij in werkelijkheid hadden aangeland.

7. Lange tijd gold een verdeling van 50% scheepsdeel, 50% bemanningsdeel. Door de sterk gegroeide investeringskosten en de waarde van aangekochte of gehuurde quota is deze verhouding in de afgelopen twee decennia bijgesteld. De percentages kunnen overigens van plaats tot plaats en van schip tot schip enigszins verschillen.

8. In een volgende paragraaf ga ik nader in op het belang van familiebedrijven in de visserij. Terzijde zij hier opgemerkt, dat er nauwelijks vrouwen aan boord van boomkorkotters werken.

9. De 'bak' is een overdekt gedeelte bij de boeg waar de platvis na het legen van de netten via een transportband aankomt en na elke trek wordt uitgezocht en gestript.

10. Recentelijk heeft de overheid maatregelen genomen om de kwestie van bedrijfsopvolging op te lossen. Ze rekent niet langer de dagwaarde van de quota, maar een lager bedrag.

11. Hierbij baseer ik mij op een eerder vervaardigd literatuuroverzicht (vgl. Van Ginkel 1998).

Geraadpleegde literatuur

- Acheson, J.M. (1981) Anthropology of fishing. *Annual Review of Anthropology* 10: 275-316.
- Apostle, R. e.a. (1992) *Emptying their nets: Small capital and rural industrialization in the Nova Scotia fishing industry*. Toronto: University of Toronto Press.
- Barth, F. (1966) Models of social organization. London. *Royal Anthropological Institute Occasional Paper*, 23.
- Becker, H.S. en J. Carper (1956) The elements of identification with an occupation. *American Sociological Review* 21 (3) 341-348.
- Boer, E.J. de (1980) De technische ontwikkelingen in de visserij: 1955-1980. In: *Het Visserij-schap: Speerpunt voor de visserij*. Haarlem: De Boer Maritiem, p. 72-87.
- Byron, R.F. (1975) Economic functions of kinship values in family businesses: Fishing crews in North Atlantic communities. *Sociology and Social Research* 60 (2) 147-160.
- Byron, R.F. (1980) Skippers and strategies: Leadership and innovation in Shetland fishing crews. *Human Organization* 39 (3) 227-232.
- Byron, R.F. (1986) *Sea Change: A Shetland Society, 1970-79*. St. John's: ISER, Memorial University of Newfoundland.
- Commissie Biesheuvel (1992) *Beheerst vissen*. Rijswijk: Visserijcentrum.
- Dubbink, W. e.a. (1994) 'Vissen is veel meer een berekening geworden, maar nog niet al mijn collega's zijn zich hiervan bewust'. Rotterdam: Faculteit Bedrijfskunde, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Durrenberger, E.P. en G. Pålsson (1986) Finding fish: The tactics of Icelandic skippers. *American Ethnologist* 13 (2) 213-229.
- Ginkel, R. van (1993) *Tussen Scylla en Charybdis: Een ethohistorie van Texels vissersvolk, 1813-1932*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Ginkel, R. van (1998) The ways of fishers: Cultural dimensions of a maritime occupation. Paper for the ESSFiN meeting on inshore fisheries management. Amsterdam, September 1998.

- Jorion, P. (1982) All brother crews in the North Atlantic. *Canadian Review of Sociology and Anthropology* 19 (4) 513-526.
- Jorion, P. (1983) *Les pêcheurs d'Houat: Anthropologie économique*. Paris: Hermann.
- Löfgren, O. (1972) Resource management and family firms: Swedish West Coast fishermen. In: R. Andersen en C. Wadel (red.) *North Atlantic fishermen: Anthropological essays on modern fishing*. St. John's: ISER, Memorial University of Newfoundland, p. 82-103.
- Löfgren, O. (1989) The reluctant competitors: Fisherman's luck in two Swedish maritime settings. *Maritime Anthropological Studies* 2 (1) 34-58.
- Knutson, P. (1991) Measuring ourselves: Adaptation and anxiety aboard a fishing vessel. *Maritime Anthropological Studies* 4 (1) 73-90.
- Kroon, O. van der (1994) *Ministerie in crisis: Over visfraude, milieubehoud en boerenbelang*. Amsterdam: L.J. Veen.
- McGoodwin, J.R. (1990) *Crisis in the world's fisheries*. Stanford: Stanford University Press.
- Pálsson, G. (1991) *Coastal economies, cultural accounts: Human ecology and Icelandic discourse*. Manchester: Manchester University Press.
- Pálsson, G. (1994) Enskilment at sea. *Man* N.S. 29 (4) 901-927.
- Smit, J. (1996) De vis wordt duur gehaald. *Intermediair* 32 (36) 37-39.
- Thompson, P. e.a. (1983) *Living the fishing*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Thorlindsson, T. (1988) The skipper effect in the Icelandic herring fishery. *Human Organization* 47 (3) 199-212.
- Vlist, R. van der (1970) *Verschillen in groepsprestaties in de Nederlandse zeevisserij*. Groningen: Wolters-Noordhoff.